

Globalny i lokalny program transformacji społeczno-ekologicznej w Europie po pandemii Covid 19

- EuroMemorandum 2021 -

Introduction

- 1 Gospodarka europejska w dobie pandemii korony**
- 2 Krytyczne spojrzenie na Europejski Zielony Ład**
- 3 Feministyczne podejście do Zielonego Nowego Ładu**
- 4 Rekonstrukcja gospodarki europejskiej: Polityka przemysłowa, zielona transformacja i system opieki zdrowotnej**
- 5 Międzynarodowy wymiar transformacji społeczno-ekologicznej**

Niniejsze EuroMemorandum zostało opracowane na podstawie dyskusji i referatów przedstawionych podczas 26. Konferencji na temat Alternatywnej Polityki Gospodarczej w Europie, zorganizowanej przez Grupę EuroMemo w dniach 08-25 września 2020 r. online.

Streszczenie

Wprowadzenie

Pandemia koronawirusa doprowadziła do śmierci ponad 400 tysięcy osób w Europie w 2020 roku, wywołała poważny kryzys gospodarczy i tragicznie obnażyła poważne wady dominującego ekonomicznego modelu neoliberalnego kapitalizmu, zarówno w Unii Europejskiej, jak i poza nią. W konsekwencji pandemii koronawirusa państwo narodowe wróciło do roli ekonomicznego agenta ostatek instancji. Przyniosło to ambiwalentne rezultaty. Przynajmniej na początku państwa członkowskie UE i Komisja nałożyły tymczasowe ograniczenia eksportowe na produkty medyczne. Później pojawiły się bardziej skoordynowane reakcje. Państwa członkowskie w całej UE wprowadziły szeroko zakrojone programy fiskalne w celu złagodzenia ekonomicznych i społecznych skutków głębokiego skurczenia się gospodarki z powodu Covid-19. Komisja zawiesiła niezwykle restrykcyjne zasady fiskalne oraz zasady pomocy państwowej, a Europejski Bank Centralny dokonał znacznych zastrzyków płynności w celu ustabilizowania systemu bankowego. Co więcej, wyraźnie asymetryczne skutki gospodarcze Covid-19 w poszczególnych państwach członkowskich UE doprowadziły do decyzji o ostatecznym wprowadzeniu uwspólnionych form europejskiego długu w ramach programu Next Generation EU. Choć jest to znacząca zmiana, pozostaje wątpliwe, czy rozmiar tej inicjatywy i tempo jej realizacji wystarczą, by wnieść znaczący wkład w ożywienie europejskiej gospodarki.

Tymczasem inne ważne inicjatywy polityczne, a w szczególności Europejski Zielony Ład (EGD) jako wiodący projekt nowej Komisji, znalazły się pod presją. To aż nazbyt oczywiste, że potężne grupy interesu wykorzystują obecny kryzys gospodarczy jako pretekst do sprzeciwiania się bardziej ambitnej polityce przeciwdziałania zmianie klimatu. Musi być jasne, że biorąc pod uwagę cele klimatyczne UE, decyzje polityki ekonomicznej podjęte w ciągu najbliższych kilku lat w znacznym stopniu określą trajektorię gospodarki europejskiej do końca tego dziesięciolecia. Będą one zatem decydujące dla tego, czy będziemy zmierzać do zastąpienia naszych obecnych niezrównoważonych pod względem społecznym i ekologicznym sposobów produkcji i konsumpcji, czy też zostaniemy narażeni na coraz bardziej nasilającą się dynamikę kryzysu społecznego i ekologicznego.

Jak już podkreślono w zeszłorocznym EuroMemorandum, Grupa Euromemo jest głęboko przekonana, że kompleksowy i radykalny program transformacji społeczno-ekologicznej (SET) jest niezbędny do osiągnięcia koniecznego przejścia do stabilnej, zrównoważonej przyszłości. W tegorocznym raporcie skupiamy się na kilku wymiarach, które zbyt często pozostawały na uboczu dyskusji na temat SET, ale zasługują na szczególną uwagę.

1. Gospodarka europejska w dobie pandemii korony

Międzynarodowa ekspansja gospodarcza, która rozpoczęła się w 2009 r., była historycznie słaba, a do 2019 r. wzrosty gospodarczy spowolniały w Stanach Zjednoczonych, Chinach i Unii Europejskiej (UE). Pojawienie się pandemii wirusa Covid-19 w Europie uderzyło najpierw w kraje południowe w marcu 2020 r., ale szybko rozszerzyło swój wpływ i po spadku w niektórych krajach w lecie, od listopada nastąpiło znaczne przyspieszenie infekcji. Blokady gospodarcze doprowadziły do bardzo gwałtownego spadku produkcji w marcu i kwietniu, a po częściowym odbiciu w lecie, nowe blokady pod koniec roku oznaczały, że produkcja roczna miała spaść o około 8%. Choć programy rządowe częściowo złagodziły wzrost bezrobocia, wielu pracowników doświadczyło znacznego obniżenia dochodów netto.

Od marca Europejski Bank Centralny (EBC) zareagował ogromnymi zastrzykami płynności. Zapobiegło to załamaniu się systemu bankowego, ale doprowadziło też do znacznego wzrostu cen aktywów,

zwiększając ryzyko dla stabilności finansowej i silnie pogłębiając nierówności. Ministrowie finansów Eurogrupy uzgodnili w kwietniu program pożyczek dla państw członkowskich o wartości 540 mld euro, ale były one obwarowane surowymi warunkami, prowadząc do poważnego kryzysu politycznego we Włoszech. W obliczu groźby rozpadu UE, Niemcy i Francja zaproponowały program ratunkowy o wartości 750 mld euro, który po raz pierwszy zawierałby dotacje dla najbardziej poszkodowanych państw. Przedstawiono to jako historyczny przełom, choć kwoty są stosunkowo skromne i podlegają unijnej kontroli opartej na neoliberalnych zasadach elastyczności i konkurencji.

UE powinna uzupełnić wspólną politykę monetarną o europejską politykę fiskalną, której celem jest promowanie pełnego zatrudnienia z dobrą pracą, krótszym czasem pracy i zmniejszeniem nierówności w rozwoju gospodarczym pomiędzy różnymi regionami Europy. Budżety narodowe powinny promować pełne zatrudnienie i przejście do zrównoważonego społecznie i ekologicznie modelu w poszczególnych krajach, przy czym inwestycje publiczne powinny być wyłączone z zasad dotyczących deficytu budżetowego. Operacje monetarne EBC powinny być oparte na wspieraniu procesu transformacji społecznej i ekologicznej, a EBC powinien działać jako pożyczkodawca ostatniej instancji dla rządów. Aby finanse służyły społeczeństwu, największe banki powinny podlegać kontroli społecznej, a lokalne banki publiczne i spółdzielcze powinny być promowane. Zyski kapitałowe z krótkoterminowych transakcji finansowych powinny podlegać karnemu opodatkowaniu, a międzynarodowe transakcje finansowe powinny być ściśle kontrolowane.

2. Krytyczne spojrzenie na Europejski Zielony Ład

Obecny kryzys COVID-19 nie powinien przestać faktem, że istnieje pilna potrzeba krytycznej refleksji i dalszego doskonalenia głównych wymiarów Europejskiego Zielonego Ładu (EGD), zwłaszcza tych które mają wpływ na klimat i bioróżnorodność (dwa podstawowe ograniczenia planetarne), podejście do polityki społecznej oraz uwarunkowania polityczne, w których się pojawił. Wskazujemy na konkretne obszary polityki i przedstawiamy alternatywne propozycje.

EGD jest zasadniczo podejściem opartym na "zielonym wzroście"; nie obejmuje ono znacznej transformacji społeczno-ekologicznej niezbędnej do rozwiązania podstawowych kryzysów ekologicznych i społecznych. Jest bardzo mało prawdopodobne, aby udało się osiągnąć stopień absolutnego oddzielenia emisji i zasobów od wzrostu, który jest niezbędny dla EGD. Komisja umieściła politykę klimatyczną w centrum Zielonego Ładu, jednak jej ambicje są o wiele za niskie. Potrzebny jest solidny pięcioletni plan redukcji emisji. Duży nacisk kładzie się na mechanizmy rynkowe i jednolity rynek, podczas gdy normy, takie jak solidarność i alternatywne formy organizacji gospodarczej, prawie się nie pojawiają. Mechanizm Sprawiedliwej Transformacji nie jest dostatecznie finansowany; cele społeczno-ekologiczne są zasadniczo podporządkowane remediom fiskalnym.

Traktat Karty Energetycznej (ECT) jest główną przeszkodą na drodze do szybkiego wycofania się z paliw kopalnych. Jeśli nie uda się go zreformować tak, aby ograniczyć siłę przemysłu paliw kopalnych, co wydaje się prawdopodobne, należy zorganizować zbiorowe wycofanie się wszystkich członków UE. Polityka rolna, zwłaszcza oczekujący na przyjęcie wniosków w sprawie WPR, wymaga poważnych zmian, aby odzwierciedlić aspiracje EGD w zakresie różnorodności biologicznej i emisji gazów cieplarnianych. Mile widziana ambicja EGD, by dać "wiarygodny przykład" w zakresie polityki handlowej, musi przejawiać się działaniem, a nie pozostać retoryką. Jak dotąd nie wykorzystano znacznych możliwości promowania skutecznych ulepszeń w zakresie zrównoważonego rozwoju środowiskowego i społecznego, np. w ramach oczekującej na zawarcie umowy UE-Mercosur. Należy zrezygnować z planowanego tłumienia regulacji według zasady „jedna za jedną” ("one-in, one-out").

Wprawdzie dopiero okaże się, w jaki sposób niektóre elementy EGD zostaną wdrożone, jak będzie się nimi zarządzać i jak będzie się nimi nawigować w nadchodzących latach, ale już teraz widać, że mogło i powinno być o wiele więcej.

3. Feministyczne podejście do opieki i Nowego Ładu Ekologicznego

Pandemia, podnosząc społeczną świadomość znaczenia publicznych systemów zdrowia dla zapewnienia obywatelom prawa do opieki zdrowotnej, sprawiła, że kwestia opieki stała się jednym z priorytetów społeczeństwa. Uwidoczniała również szeroki zakres opieki, na którą składają się opieka społeczna i osobista, edukacja i opieka zdrowotna obejmujące wszystkich tych, którzy znajdują się w stanie zależności i potrzebują pomocy: dzieci, słabe osoby starsze i niepełnosprawne, ale także ofiary przemocy, bezdomnych, narkomanów, uchodźców itp. Ponadto, zwróciła uwagę na dominującą rolę kobiet w reprodukcji społecznej, zarówno jako głównych dostarczczyeli bezpłatnej opieki w domu, jak i "kluczowych" niezbędnych pracowników.

Feministyczny program na rzecz "gospodarki opiekuńczej" (care economy) jest integralną częścią postępowej alternatywy dla społeczno-ekologicznej transformacji Europy, która uznaje potrzebę krajowych planów naprawczych wszystkich krajów UE, obejmujących szeroko zakrojone inwestycje społeczne w "gospodarkę opiekuńczą", a nie tylko znaczne inwestycje publiczne wspierające "zieloną gospodarkę", aby stawić czoło deficytowi opieki w starzejących się społeczeństwach, wzmocnić państwo opiekuńcze w obliczu przyszłych kryzysów zdrowotnych i promować równość płci.

W obecnych planach Zielonego Nowego Ładu nie ma rozważań na temat tego, w jaki sposób praktyki życia codziennego mogłyby stać się bardziej efektywne pod względem wykorzystania zasobów lub jak przestrzenie życiowe mogłyby być zaprojektowane tak, aby zmaksymalizować efektywność przy jednoczesnym zmniejszeniu czasu potrzebnego do ich wykonania, zwłaszcza przez kobiety. Podczas gdy przejście do gospodarki zdekarbonizowanej oferuje ogromny potencjał do przemyślenia szerokiego zakresu znormalizowanych cech życia codziennego, nadal istnieje potrzeba konwergencji poprzez umieszczenie reprodukcji społecznej, docenienia opieki, godnej pracy opiekuńczej i równości płci w centrum transformacji społeczno-ekologicznej krajów UE.

4. Rekonstrukcja gospodarki europejskiej: polityka przemysłowa, zielona transformacja i system opieki zdrowotnej

W wyniku kryzysu pandemicznego Europa traci zdolności produkcyjne, doświadcza większych dysproporcji między krajami i regionami oraz spowalnia transformację ekologiczną. Różnorodność krajowych i unijnych inicjatyw wydatkowych podejmowanych w latach 2020-21 w celu wspierania przedsiębiorstw i gospodarstw domowych nie prowadzi do stworzenia trajektorii alternatywnego, zrównoważonego i bardziej sprawiedliwego systemu produkcji. Na szczęblu UE program UE Next Generation zawiera wymogi dotyczące inwestycji i projektów ekologicznych, ale w niewielkim stopniu jest skoordynowany z programem Europejskiego Zielonego Ładu.

Rządom przyznano większą przestrzeń w zakresie polityki, dzięki tymczasowemu zawieszeniu unijnego zakazu pomocy państwa dla przedsiębiorstw. Jednak tylko kilka krajów - w szczególności Niemcy i Francja - opracowało jasne plany polityki przemysłowej dla wysokich technologii, przemysłu samochodowego, energetyki i ochrony środowiska, z silną rolą rządów w zakresie innowacji, inwestycji, organizowania rynków, kształtowania przepisów, zapewniania funduszy i ukierunkowywania strategii biznesowych. W przeciwieństwie do nich, większość krajów kontynuowała "horyzontalne" wsparcie dla wszystkich firm, bez wyraźnego wymiaru odbudowy.

Alternatywna polityka przemysłowa UE powinna dążyć do nowej konwergencji między krajami i regionami; powinna unikać wzrostu produkcji wojskowej, dziedziny, która obecnie otrzymuje nowe wsparcie UE na badania i rozwój oraz systemy uzbrojenia; powinna także zapewnić większą ochronę i głos pracownikom i związkom zawodowym. Kluczowymi obszarami priorytetowymi powinny być zielona transformacja oraz rozszerzenie działalności w zakresie zdrowia publicznego i usług socjalnych. Narzędzia polityczne mogą obejmować inwestycje publiczne i udziały kapitałowe w przedsiębiorstwach prywatnych; zamówienia publiczne na nowe towary i usługi; zachęty i gwarantowane przez państwo kredyty dla przedsiębiorstw prywatnych zaangażowanych w długoterminowe innowacje i inwestycje w tych obszarach priorytetowych. Nowe zasoby udostępniane w sytuacji zagrożenia powinny być skoncentrowane na trwałej i sprawiedliwej odbudowie gospodarek europejskich.

5. Międzynarodowy wymiar transformacji społeczno-ekologicznej

Transformacja społeczno-ekologiczna ma zarówno wymiar krajowy, jak i międzynarodowy. Rola Unii Europejskiej we wspieraniu trwałego, społecznie i ekologicznie zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym wymaga zatem poważnej refleksji. Krytyczne pytania, na które należy odpowiedzieć, to: jaki jest rzeczysty wkład UE we wspieraniu pokoju oraz przewycięzanie ubóstwa i wykluczenia społecznego, przy jednoczesnym działaniu przeciwko globalnemu ociepleniu i utracie bioróżnorodności? Jak podmioty UE zmieniają swoje podejście do problemów społecznych, socjalnych, ekologicznych i globalnych, a jednocześnie jak rekonfigurują swoje stosunki transnarodowe i międzynarodowe? Co faktycznie oznaczają odpowiedzi na te pytania, zwłaszcza dla demokratycznych sił antyneoliberalnych, dla promowania godnego życia, samostanowienia, solidarności i zdrowej przyrody dla wszystkich?

Punktem wyjścia do odpowiedzi na te pytania jest główny argument tego rozdziału mówiący, że wewnętrzne procesy w UE mają silny wpływ na polityczne, społeczne i ekologiczne warunki dla podmiotów spoza UE, które muszą radzić sobie z ich konsekwencjami. Konsekwencje te zasługują na krytyczną refleksję w procesie kształtowania polityki UE, ponieważ zależą od 1) zapotrzebowania UE na zasoby, w tym surowce, a także od sposobów ich produkcji i transportu, 2) warunków handlu i inwestycji oraz związanych z nimi polityk UE, 3) konkretnych polityk ukierunkowanych na kształtowanie trwałego, zrównoważonego rozwoju, 4) działań i praktyk korporacji transnarodowych mających swoje centrale i udziałowców w UE, 5) roli sektora wojskowego w gospodarce i polityce państw członkowskich, a także UE.

W konsekwencji, obecne priorytety polityczne UE - przedstawione w Planie Działania w Zakresie Surowców krytycznych (CRM), Traktacie Karty Energetycznej, umowach handlowych UE, wdrażaniu Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ, w przygotowywanym obowiązkowym prawodawstwie UE dotyczącym należytej staranności, ale także w umowie o Stałej Współpracy Strukturalnej (PESCO) w zakresie wojskowości oraz w polityce zagranicznej opartej na dominującym rozumieniu "bezpieczeństwa" i "reagowaniu na globalne wyzwania" - wymagają systematycznej, wnikliwej obserwacji i analizy.

Z języka angielskiego przełożył Włodzimierz Dymarski